

CRONICA EPIGRAFICĂ A ROMÂNIEI (XXXVI, 2016)

CONSTANTIN C. PETOLESCU*

Cronica epigrafică a anului precedent înregistrează apariția unor importante volume de studii epigrafice¹ (nr. 1891–1892, 1913–1915), o culegere epigrafică (nr. 1893), precum și un număr important de noi descoperiri – cele mai remarcabile fiind o inscripție bilingvă (latină și greacă) de la Germisara (nr. 1909; publicare însoțită de un savant studiu) și mult așteptata ediție completă a legii municipiului Troesmis (nr. 1926).

Tot în cursul acestui an consemnăm apariția publicației *L'Année Épigraphique, 2014*; inscripțiile din Dacia sunt cuprinse între numerele 1082–1096 (fișe întocmite, în cea mai mare parte, de Ioan Piso), iar cele din Dobrogea (partea românească a provinciei Moesia Inferior) între numerele 1130–1136, 1139–1158 (fișe întocmite de autorul acestei cronici).

DACIA

(nr. 1891–1912)

Bibliografie – Generalități

(nr. 1891–1908)

1891. *Colonne Trajane et Trophées romaines. Actes du Colloque franco-roumain «Études sur la Colonne Trajane. 1900 ans depuis l'inauguration (113–2013)».* Bucarest, 28–29 octobre 2013. Recueillis et publiés par Constantin C. Petolescu, Martin Galinier et Florian Matei-Popescu, Bucarest, 2015. Studiile publicate:

- Alexandru Vulpe, *Avant-propos*, p. 13–15;
- Martin Galinier, *La frise de la Colonne Trajane, entre réalisme et idéologie*, p. 16–48;
- Alexandru Vulpe, *La Colonne Trajane et Flavius Josephus, Ant. Jud., XVIII, 22*, p. 49–65;
- Constantin C. Petolescu, *La Colonne Trajane en dialogue avec les sources écrites*, p. 66–98;
- Florian Matei-Popescu, *L'amphithéâtre militaire romain de Drobeta*, p. 99–113;

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: ccpetolescu@yahoo.com.

¹ Volumele cuprinzând culegeri de studii vor fi citate cu titlul întreg numai la prima prezentare; la citările următoare, vor fi redată prescurtat, însoțite de trimiterea „v. *supra/infra*, nr. ...”.

- Leonard Velcescu, *Réflexions sur le Forum de Trajan (Rome), les représentations statuariques de Daces et leur signification*, p. 114–152;
- Alexandru Barnea, *Le trophée de Trajan (Tropaeum Traiani) et la Colonne Trajane de Rome*, p. 153–165;
- Maria Alexandrescu Vianu, *Les monuments de propagande impériale sur le Bas Danube: Tropaeum Traiani*, p. 166–191;
- Emilian Popescu, *Municipium Tropaeum*, p. 192–206;
- Georges Castellvi, *Les trophées-tours romains: permanences et évolutions des trophées de bataille, du IIe s. av. J.-C. au IIe s. apr. J.-C.*, p. 207–258;
- Franck Dory, *À propos de quelques légionnaires viennois et lyonnais stationnés en Dacie et en Mésie sous le Haut-Empire*, p. 259–279;
- Ștefan Vasiliță, *L'empereur Trajan et la Colonne Trajane, sources d'inspiration dans la numismatique moderne*, p. 280–289.

1892. Radu Ardevan, Eugenia Beu-Dachin (eds.), *Mensa rotunda epigraphica Napocensis*, Papers of the 4th Romanian-Hungarian epigraphic round table, *Mensa rotunda epigraphiae Dacicae Pannonicaeque*, held in Cluj-Napoca, 16–17 October 2015, Cluj-Napoca, 2016; sumarul volumului:

- Lucrețiu Mihăilescu-Bîrlița, *Notes sur deux inscriptions de Dacie romaine*, p. 9–12 (Mehadia: IDR, III/1, 89; Ulpia Traiana Sarmizegetusa: IDR, III/2, 425; liberti, foști sclavi ai unor familii venite din Italia, după gentiliciile *Baebatius* și *Lisinius*);
- Ádám Szabó, *Barbaricatus. Notes on the inscription of a funerary stela from Intercisa*, p. 13–25;
- Rada Varga, *Aurelius Aquila, negotiator ex provincia Dacia. A prosopographic reconstruction*, p. 27–33 (CIL, III, 2086 = IDRE, II, 299);
- Ioan Piso, *Die rätselhafte Cohors I Augusta aus der Dacia Porolissensis*, p. 35–46 (v. *infra*, nr. 1911);
- Zsolt Mráv, *Two inscribed bronze tabulae ansatae in the collection of the Hungarian National Museum, Budapest*, p. 47–58;
- Dan-Augustin Deac, *Graffiti on ceramic medallions depicting Isis and Sarapis from Roman Dacia*, p. 59–70;
- György Németh, *Erecura in Pannonia*, p. 71–80 (cu un repertoriu al atestărilor din Imperiu);
- Sorin Nemeti, *Travel inscriptions from Roman Dacia*, p. 81–90 (CIL, III, 7919 = IDR, III/2, 247 dedicație [- - -] et *Neptuno [et Dis] Magnis* (ca motiv al dedicației, autorul are în vedere, eventual, „naufragio liberatus?”);
- Csaba Szabó, Imola Boda, Victor Bunoiu, Călin Timoc, *Notes on a new Mithraic inscription from Dacia*, p. 91–104 (v. *infra*, nr. 1910);
- Zsolt Visy, *Die spätesten Inschriften von Intercisa*, p. 105–124;
- Radu Ardevan, *Once more on the last inscriptions of Roman Dacia*, p. 125–160 (cu un repertoriu al inscripțiilor datând după anul 235);
- Péter Kovács, *The literary sources of Constantius II's war against the Sarmatians*, p. 161–192;
- Carmen Fenechiu, *The vocabulary of family in inscriptions from the central part of Dacia Superior*, p. 193–204;

- Ștefania Lalu, *Mater and pater collegii in Dacia*, p. 205–210;
- Eugenia Beu-Dachin, *About the concept of soldier in the Latin inscriptions from Dacia*, p. 211–220;
- Eugenia Beu-Dachin, *The vocabulary of the wax tablets from Alburnus Maior*, p. 221–263;
- Bence Fehér, *Conclusions on demography as shown in the epigraphic sources of a provincial community. The case of Aquincum*, p. 265–276.

1893. Constantin C. Petolescu, *Inscripții latine din Dacia*, II, București, 2016. Volumul cupinde mai întâi *Bibliografia epigrafică 2005–2014* (inclusiv referitoare la epigrafele cuprinse în volumul publicat în 2005). În continuare sunt strânse noile descoperiri: mai întâi, *Alte rectificări și alte completări la IDR, I* (nr. 806–835); apoi, rectificări și completări la inscripțiile din cele trei provincii ale Daciei (nr. 836–1038). În încheiere, *Indici epigrafici* (p. 191–213).

1894. Alexandru Popa, Zsigmond Lóránd Bordi, *Studii asupra granițelor romane din Dacia. Fortificația de la Comolău*, Cluj-Napoca, 2016. Modestul material epigrafic este cel prezentat de I.I. Russu, *IDR, III/4*, p. 311–314.

1895. David Soria Molina, *Bellum Dacicum. Geopolitica, estrategia y conflicto en el Danubio bajo Domiciano y Trajano (85–106 d.C.)*, Madrid – Salamanca, 2016 (prefață de Florian Matei-Popescu, p. 11–12). În anexe, prezentări ale izvoarelor: *Fuentes literarias* (p. 417–443), *Fuentes epigráficas* (p. 445–482), *Fuentes numismáticas* (p. 483–500), *Fuentes arqueológicas* (p. 501–635).

*

1896. Eugenia Beu-Dachin, *About the Greeks and the Greek language in the written sources from Alburnus Maior*, *ActaMN 53* (I), 2015, p. 143–156.

1897. Dan Dana, *Relecture d'une inscription grecque cursive sur un vase trouvé à Berzovia (SEG LVIII 750)*, *ActaMN 52* (I), 2015, p. 93–98.

Vas *terra sigillata* (două fragmente) descoperit la Berzovia (jud. Caraș-Severin). Publicat de Ligia Ruscu și Alexandru Flutur, *Eine griechische Inschrift auf einem Gefäß von Berzovia*, *AnB 16*, 2008, p. 107–111; preluat: *AÉ*, 2008, 1169 (nota redactată de J.-Y. Strasser); *ILD, II*, 875. Noua lectură propusă: P[---] (?) / Β[αλέ]ριος Μάξιμος.

1898. Dan Dana, *Notices épigraphiques et onomastiques (Dacie romaine) (I)*, *Acta classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis (Debretin)*, 2016, p. 89–115.

„Mărunțișuri epigrafice”:

1) p. 89–90. Sucidava, Fragment de plăcuță cu reprezentarea Cavalerului trac și inscripție greacă (*ILD, I*, 112; lectura lui Dumitru Tudor); numele corect al dedicantului este Ἀπολενάριος Θε[ογέ]νους; G. Mihailov (lectură transmisă *per litteras* redactorilor *SEG XXXIX*, 697) și Ligia Ruscu (*CIGD*, 121) „qui adopté [*sic* D. D.] la rectification de G. Mihailov”.

2) p. 90. Sucidava (*ILD*, 108; lectura lui Dumitru Tudor); numele dedicantului este *Aur(elius) Cavianus*.

3–4) *Tesserae militares*: Ulpia Traiana Sarmizegetusa (ILD, 291; lectura Adela Páki și Hoghiz (IDR, III/4, 244).

5) Apulum (IDR, III/5, 707); numele dedicantului este citit corect de Dan Dana: FARNA / CIIS GA/[i], prin urmare *Farna/ces Ga/[i]*.

6) Apulum; grafit ceramic (CIL, III, 1635, 5; IDR, III/5, 354); D. D. recunoaște un nume trac, *Disala*.

7) Alburnus Maior (IDR, III/3, 399 = CIGD, 4): Δημήτριος Αρζακει – „un hellénophone de Galatie porteur d’un nom iranien”.

8) Germisara (ILD, 325; lectura lui I. Piso): foiță de aur cu inscripția *Nimf/is Deci/balus Lu/ci posuit* („il s’agit, le plus vraisemblablement, d’un pérégrin” D. D.); dar indicarea filiației, după un *praenomen* latin, poate sugera că tatăl avea *tria nomina*.

9) Gherla; cărămidă cu exercițiu de scriere (CIL, III, 294* = AÉ, 2010, 1365 [lectura lui A. Falyleiev și F. Matei-Popescu] = ILD, II, 1007); D. D. citește în primele patru rânduri 10 nume. Dar în r. 1 propun acum: *Terentius fegel(inarius)* i.e. *feg<e>l(inarius)* (!); vezi IDR, III/1, 74; cf. *magister in figlinis* la Drobeta (IDR, II, 107) sau *magister [fi]gulinae* în Noricum (AÉ, 2008, 1026). În r. 3–4, propun a înțelege T. LOS drept un *praenomen* și un *nomen* la plural: *T. Los(ii)* [poate *T. Lusii*], iar în continuare acele *cognomina* propuse de editorii anteriori.

10) Buciumi (jud. Sălaj). *Strigilis* descoperit în cursul săpăturilor din castru (CIGD, 39 = SEG, LIII, 746); alte două exemplare provin din Pannonia și Tridentum (D. D.).

11–12) Porolissum; nume palmirene (CIL, III, 6248 = 7640 – ameliorare a lecturii; ILD, 682).

1899. Dan Dana, Sorin Nemeti, *Ptolémée et la toponymie de la Dacie (VI–IX)*, Classica et Christiana 11, 2016, p. 67–93.

Notele autorilor, de o întindere demesurată în raport cu valoarea observațiilor, se bazează pe cercetarea izvoarelor (Ptolemeu, Tabula Peutingeriana, Geograful din Ravenna etc.), cu referiri frecvente la sursele epigrafice.

p. 68–74: Berzovia. Preferința pentru această formă este corectă, bazată inclusiv pe analogiile invocate de autori; personal, am utilizat această formă (vezi *Dacia. Un mileniu de istorie*, București, 2014², p. 191). Forma *Berzobis* decurge din alta: utilizarea ei de către unii autori, deopotrivă vechi (Ptolemeu, Geograful din Ravenna) sau moderni (I.I. Russu: vezi *Petris!*), care au preluat fără discernământ un ablativ (din Tabula Peutingeriana) drept nominativ. Totuși, nu este exclus ca Priscianus să fi preferat forma *Berzobis*, iar acuzativul în *-im* să fie forma târzie din secolul al VI-lea (când a trăit Priscianus). Cât privește afirmația că hidronimul actual Bârzava este „manifestement slave”, poate fi *optime dictu* hipercritică; căci trecerea de la forma daco-romană la cea românească este perfect explicabilă.

p. 79–80. *Ulpianum*: atestat de Ptolemeu; mai recent, probabil chiar epigrafic (AÉ, 2012, 1237 = ILD, 985). Acest toponim nu poate fi legat de un antroponim, precum *Bassiana*, *Blandiana*, *Largiana*, *Optatiana*, derivate de la unele „propriétés d’exploitation agricole” (*Bassiana* poate și ea deriva de la numele unui asemenea „fermier”, autorul dedicației în versuri către Nimfa de la Germisara, cum am mai scris). Tot aici autorii găsesc cu cale să mă contrazică în problema datării prototipului Tabulei (despre care am scris prima dată în *Varia Daco-Romana (XIX–XX)*, TD 19, 1998, p. 157–160 – cu câțiva ani înainte de Florin-Gheorghe Fodorean, *Drumurile din Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2006); argumentul ar fi că, la Geograful din Ravenna, ar apărea... legiunea V Macedonica (adusă în Dacia de Marcus

Aurelius); în realitate, nici celelalte legiuni ale Daciei (I Adiutrix, III Flavia, XIII Gemina) nu apar menționate nici în acest izvor, nici în Tabula Peutingeriana. Cât despre acel toponim *Macedonica*, menționat(ă) între Optatiana și Napoca, trebuie să fie altceva: *vicus*-ul militar dezvoltat pe lângă castrul unei trupe auxiliare: *cohors II Gallorum Macedonica* (atestată în Dacia Porolissensis de diploma de la Urfa din 14 aprilie 123: RGZM, 22); vezi alte asemenea toponime: *Ad Batavos*, *Ad Pannonios*, poate și **Ad Tungros* (vezi Geograful din Ravenna: *Congri*).

p. 81 sqq. *Buridava*; autorii își propun să transfere acest toponim din Tabula Peutingeriana (după cei mai mulți istorici moderni, la Stolniceni, la sud de Râmnicu Vâlcea) pe malul stâng al Oltului, la Sâmbotin sau Bivolari. Este adevărat că autorii au în vedere (p. 85) că: „Dans le voisinage, à Ocnița, a été identifiée une forteresse gète de l'époque La Tène, qui a été (sic! D. D. – S. N.) baptisée aussi Buridava par les archéologues (« Buridava gète »)”. Dar faptul că papyrul Hunt menționează efective din *cohors I Hispanoum quingenaria* ca fiind *Buridavae in vexillatione*, dar trupa nu este nicidecum atestată la Stolniceni, ar fi dovada că la Stolniceni *nu a existat* un castru roman. Totuși, termele existente, săpate de Gheorghe Bichir, precum și ștampilele tegulare (ale legiunilor I Italica, V Macedonica și XI Claudia, ca și ale unor trupe auxiliare), pledează pentru existența unei garnizoane romane, care trebuia să staționeze într-un castru. Pe baza unei fotografii aeriene, Ioana Bogdan-Cătănicu (*Evolution of the system of defence works in Roman Dacia*, *BARIntSer* 106, Oxford, 1981, p. 26–28, fig. 45) a propus chiar existența unui amfiteatru militar. Cât privește papyrul Hunt, care menționează efective din această trupă la Buridava, explicația este simplă: documentul respectiv făcea referire la cel mai important (apropiat) toponim, chiar dacă „răspândirile” acestei vexilații erau poate la (și la) Sâmbotin sau (și) la Bivolari. Cât privește prezența unui pod peste Olt (*Pons Aluti*!) mai în aval de Stolniceni, este iarăși explicabil; la Stolniceni, malul stâng este mai abrupt; locul cel mai potrivit pentru castru era pe malul drept (castru de pământ, fără îndoială, care a „dispărut” prin ogrăzile stolnicenilor). Cea mai bună încadrare cronologică a centrului militar de la Stolniceni rămâne cea a lui Dumitru Tudor: în cursul războiului dacic al lui Traian. Afirmarea colegului I. Piso (*Fasti provinciae Daciae*, I. *Die senatorischen Amtsträger*, Bonn, 1993, p. 40), cum că aici ar fi fost sediul procuratorului Daciei Inferior, este doar o ipoteză: „prinsă în zbor” de Sorin Nemeti, care s-a grăbit să identifice la Stolniceni enigmatică Malva (comunicarea: *Malva – colonia pierdută a Daciei Inferior*, Sesiunea Muzeului Olteniei, Craiova, octombrie 2017). *Parturiunt montes...*

Tot la această notă, dar la p. 84, autorii citează inscripția de la Novae (AÉ, 1939, 123 = 1966, 351; ILB, 317; IDRE, II, 326), care atestă un *Aurelius Victor Perburidavensis qui et Buricod(avensis)*. Prin urmare, personajul era originar dintr-o localitate *Perburidava* (vezi în această privință discuția autorilor), dar avea și un „signum”, *qui et Buricod(avensis)*; de aici părerea celor doi autori că ar fi existat și o localitate *Buricodava*. Consider că acel „signum” era chiar o poreclă, poate de la *buricus* (căluț). Sau poate de la un cuvânt care a cunoscut o interesantă evoluție: *umbilicus* < *umbulicus* < „buric” (vezi Haralambie Mihăescu, *La Romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, 1993, p. 212, § 171), cu care concitadinii săi romani primeau (preluau) toponimul geto-dac greu de pronunțat pentru ei (*Perburidava* < *Piroboridava* – aceasta a doua putând fi chiar forma îndulcită a toponimului), devenit acum *Buricodava*!

1900. Dan Dana, Florian Matei-Popescu, *Quatre diplômes militaires fragmentaires*, *Tyche* 31, 2016, p. 127–133.

Republicare după Rauch Auktion 87, 8–10 décembre 2010, nr. 1213–1214.

a) Copie după constituția din 22 martie 129 (p. 127–130): [*coh(ortis) I Ulp(iae) Dacor(um), cui prae]st / [Ti(berius) Claudius Ti(beri) f(ilius) Qui(rina tribu) Maximinus, N]eapol(i), / [ex pedite M(arco) Ulpio ---f(ilio) ---], Daco. [Descript(um) et recognit(um) ex tabula aen]ea [quae fixa est Romae in muro etc.*

b) Copie după constituția din 2 aprilie 134 (CIL XVI, 78), posibil privitoare la *cohors I Sugambrorum tironum* (p. 130–131);

c) Copie după o diplomă militară (p. 131–132) pentru un soldat originar din Ratiaria; unul din fiii săi se numea probabil [*Z]ura*;

d) Ultimul fragment este fără valoare istorică (p. 133).

1901. Jeremy M. Hutton, Nathaniel E. Greene, *A note on the Aramaic text of the bilingual Guras inscription (PAT 0251 = CIL III.3.7999 = CIS, 3906)*, *Dacia* N.S. 60, 2016, p. 293–300.

Inscripția funerară de la Tibiscum (IDR, III/1, 154) a unui militar palmirean; rândul final (7), cu scriere aramaică, a fost descifrat bine de Th. Nöldekr (AEM 13, 1960, p. 180). Noua lectură nu diferă în chip esențial: *gwr' ydy hptyw n'[]* (transcriere latină), cu traducerea: „Gura' (son of) Yadday, option”.

1902. Irina Nemeti, *Esercito e società nella Dacia romana. Gli illiri in ambiente militare*, *ActaMN* 52 (I), 2015, p. 131–142 (cu un repertoriu cuprinzând 27 de inscripții).

Vezi și AÉ, 2014, 1121: un *vet(eranus) ex dec(urione) [al]ae numeri [III]yr(icorum)*, stabilit la Ratiaria.

1903. Sorin Nemeti, *Despre expeditio Burica și prezența detașamentelor legiunii III Italica în Dacia*, *ActaMP* 38, 2016, p. 281–287.

CIL III, 5937 (Castra Regina); IDR, III/5, 402 și 436; AÉ, 2010, 1383 *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*.

1904. Cosmin Onofrei, *Publius Aelius Theimes from Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, *EphemNap* 26, 2016 (comentează inscripțiile IDR, III/2, nr. 18, 152, 369, 370).

1905. Ioan Piso, *Ein Gebet für die Nymphen aus Germisara*, *ActaMN* 52 (I), 2015, p. 46–68 (v. *infra*, nr. 1909).

1906. Ioan Piso, *A sextarium from Potaissa*, *Antichità Altoadriatiche* 35, 2016, p. 555–559.

Piesa a făcut parte din colecția lui Imre Botár din Turda, cumpărată în 1908 de Muzeul Național din Budapesta. Publicată de G. von Finály în *ArchAnz* 1909, nr. 299; reluată de E. Toth în *Römische Metallgegenstände mit Inschriften im Ungarischen Nationalmuseum: Instrumenta domestica*, *FolArch* 32, 1981, p. 164–166, nr. 57; de aici preluată în AÉ, 1983, 860. Reluată acum de I. Piso, cu lectura: *M(arci) Aurel(ii) Cassianus / et Veteranus / aediles / s(extarium)*; vezi concluzia sa, reprodusă după unul din rezumatele finale: „Tale oggetto, come dice l'iscrizione che ne certifica il controllo da parte degli edili del municipio *Septimium Potaissa*, era funzionale alla *divisio frumenti*, che rientrava in uno dei compiti principali di questi magistrati, la *cura annonae*”.

1907. Ioan Piso, Coriolan Horațiu Opreanu, Dan Deac, *Das Heiligtum von Porolissum*, ZPE 200, 2016, p. 544–548 (v. *infra*, nr. 1912).

1908. Ennio Sanzi, *Iuppiter Optimus Maximus Dolichenus e il suo culto. Riflessioni storico-religiose relative ai documenti epigrafici e iconografici rinvenuti in Dacia (con una divagatio in Moesia Inferior)*, în *Mensa rotunda epigraphica Napocensis* (v. *supra*, nr. 1892), p. 157–182.

Inscripții recent descoperite sau revizuite

(nr. 1909–1912)

1909. GERMISARA (Geoagiu, jud. Hunedoara). Lespede de calcar descoperită în cursul săpăturilor sistematice efectuate în anii 1986–1987 de către Adriana Rusu-Pescaru și Eugen Pescaru în termele din Germisara; se păstrează doar trei fragmente (restul sunt probabil definitiv pierdute). Dimensiuni: 1,60 × 0,60 × 0,15 m. Piatra conține o lungă inscripție, inițial aproape ilizibilă din cauza depunerilor. Abia după curățirea piesei au putut fi citite cele 32 de rânduri ale inscripției.

Ioan Piso, *Ein Gebet für die Nymphen aus Germisara*, ActaMN 52 (I), 2015, p. 46–68 (v. *supra*, nr. 1905).

Inscripția conține o invocare adresată Nimfei protectoare a băilor termale din Germisara de către C. Sentius Iustinus, centurion al legiunii *V Macedonica*. Starea relativ precară de conservare a inscripției a ridicat de mai multe ori probleme de lectură și a solicitat din plin aptitudinile epigrafistului. Traducerea și comentariul beneficiază de un savant studiu epigrafic și istoric.

Rândurile 1–16 și 31–32 sunt în limba latină, iar rândurile 17–30 în limba greacă. Rugăciunea cuprinde rândurile 1–30 și este compusă în hexametri (uneori incorecți).

În continuare, vom prezenta, în paralel, transcrierea și traducerea inscripției, urmând îndeaproape pe editor; alături reproducem desenul inscripției, pentru a urmări lectura (fig. 1–2).

1	<i>Sunt Getici fontes divina Nympha creati</i>	Izvoarele getice sunt create de divina Nimfă
2	<i>cui formosus ager vicinus Germisarae est</i>	care are vecin frumosul ogor al Germisarei,
3	<i>cui miles Britannicus sollemnia annua duci</i>	căreia soldatul britanic îi aduce daruri anuale
4	<i>ex voto efferens solvitque vota priora</i>	aduse după promisiune și și-a îndeplinit promisiunile anterioare
5	<i>temporis excessi et rusum suscipit ipse,</i>	ale timpului trecut și din nou însuși a cerut,
6	<i>cui cristatus apex procumbit vortice summo</i>	căreia vârful crestă i se înclină de la mare înălțime.
7	<i>Hinc undas miles(?) convenas videre solens,</i>	Aici, soldatul, obișnuind să vii să vezi undele

8	<i>unde et pu[..... ae?]quor inde salutis</i>	unde
9	<i>excipiunt - -</i>	încep
10	<i>virtus - - -</i>	virtute...
11		
12	<i>- - -que voverat portam</i>	și a promis o poartă
13	<i>- - - praepositus hunc tibi - - -</i>	aceasta prepositul ție...
14	<i>- - - re cingeris vite comati</i>	încingi cu viță [capul] comatului (Asclepius?)
15	<i>- - -o nata dono circumdata uvis;</i>	[viță] tânără (<i>nata</i>) încărcată de struguri
16	<i>te precor Odrysta donum terrena(?) recondas.</i>	Te rog, o, Drysta, să primești voioasă darul
17	Νύμφαι Γερμισαρώδ ὑπνώδεις γὰρ ἀπέφυνα[ν].	Căci Nimfele Germisarensilor sunt aducătoare de somn
18	νήμα τόσον προνοία θεοῦ Ἄσκληπίειε δῶρα	Aceste daruri se numără prin grija zeului Asclepios
19	ἃ κλήζουσιν βροτοὶ ἄνδρες θεραπεία χρησάμενοί πε[ρ]	Aceasta slăvesc oamenii muritori care se folosesc de tratament
20	ἐλθόντες κυλλοὶ ὀρθοποδοῦντας δαὶ ἱκανόν,	Venind îndoîți, vă-ntoarceți ținându-vă drepti
21	εὐξάμενοι πάλιν ἦλθον πανακέη δῶρα φερόντες,	După cum ați promis, mergeți din nou la vindecătoare purtând daruri
22	λουτροῖσιν χρηστοῖσιν ἀγαλλόμενοι χαρι<σ>τήρια	Foarte bucuroși de băile folositoare aduceți mulțumită
23	δῶκαν, κηπαία θύρα [φερ]όντες πότιμον ὕδαρ.	În timp ce aduci la poarta grădinii apă de băut.
24	Ἄρτεμι δέ πη κυναγέτει καρπήσια δῶρα	Artemidei, însă, vânătoarea, daruri de fructe.
25–26	[μι]κρὸ[ν] εὐξάμενοι ἀπέδωκαν τάς τε ἑορτάς / σήραγγ[ι] θυσίας καὶ ἐπανήλθαν ὁ[δ]ὸν ἑαυτῶν.	După ce mult timp v-ați rugat, celebrați sărbătoarea și ofranda la peșteră și faceți drumul înapoi
27–30	Εἰ οὖς τείνεις, Βριτανεικῶν / ἡγήτωρ τὸνδε ἀνέθηκεν / Ἵπνον λαμπροτάτου ἐπὶ Καν/δίδου ἀρχῆς.	Deoarece tu, Nimfă, ai ascultat aceasta, prepozitul Britanicilor a înălțat acest <i>Hypnon</i> pe timpul guvernării lui Candidus
31–32	<i>C(aius) Sentius Iustinus (centurio) l(e)g(ionis) / V Mac(edonicae) agens per terr(itorium) Lucanum.</i>	Caius Sentius Iustinus, centurion al legiunii V Macedonica, activ (care acționează) în teritoriul lucan.

Fig. 1. Inscriptia de la Germisara
(desen, reproduc după I. Piso).

Fig. 2. Inscriptia de la Germisara
(foto; după I. Piso)

În r. 5, *rusum*, hipercorect: *rursum*. Dificultățile încep cu r. 8, unde lipsește o bună porțiune din mijlocul rândului. După primele două cuvinte, *unde et*, desenul editorului și verificarea transcrierii după imaginea fotografică (excellentă!) pare să indice PVMICE; posibil cuvântul *pumex (-icis)* – „stâncă”, aici la ablativ. Următorul cuvânt de după lacună a fost întregit de către editor [*ae]quor* – care sugerează o întindere de ape (vezi Vergilius, *Aeneis*, II, 78: *longa tibi exsilia, et vastum maris aequor arandum*). Lectură posibilă (r. 8 și începutul r. 9): *unde et pumice [aquae ae]quor inde salutis / excipiunt* „și unde din stâncă întinderea apei, (iar) de aici sănătatea încep”.

Inscripția face referire și la alte divinități: Asclepios, Artemis, Hypnos.

O noutate absolută prezintă epitetul *Odrysta*, purtat de Nimfa invocată (r. 16). Aici am prefera lectura: *te precor, o, Drysta donum ILQRVM recondas*. Litera (sunetul) *O* poate fi cu sens de exclamație; transcrierea cu capitale este pentru *il(l)orum*. Traducerea ar fi: „Te rog, o, Drysta, să primești darul lor”. I. Piso consideră, pe bună dreptate, că acesta este „der dakische Namen oder das dakische Epitheton der Nymphe”; considerațiile lingvistice ale editorului asupra numelui mi se par demne de toată atenția; vezi p. 60: „Es handelt sich um eine indogermanische Wurzel, die in griechisch δρῶς, δόρυ, δρυμός, deutsch *Flie-der, Holun-der, Wachol-der*, englisch *tree* usw. vorkommt” (vezi în acest sens și *Dru*-beta). Pentru caracterul silvatic al divinității („Pădureanca”), vezi și inscripția (invocația), iarăși în versuri, a unui Bassus, care o numește *Regina undarum, Nympha, decus nemoru[m]*².

De asemenea, în r. 21 am prefera: *APTEMIDAEI TH KYNAΓETEI* : „Artemidei vânătoarea (vânătoareasa)”.

Editorul remarcă în textul epigrafic anumite elemente din opere literare și religioase antice, cele mai multe pierdute între timp. Am reține în plus expresia *δῶρα φερόντες* (r. 21), care ne amintește de *dona ferentes* din epopeea vergiliană (*Aen.*, II, 49).

Inscripția conține și un reper cronologic (r. 30): menționarea lui C. Iulius Septimius Castinus, guvernator al celor trei Dacii între anii 215–217 (Ioan Piso, *Fasti provinciae Daciae I. Die senatorischen Amtsträger*, Bonn, 1993, p. 178–182).

În r. 3 se face referire la o trupă de britani (vezi *miles Britannicus*); este vorba despre trupa care staționa în apropiere, în castrul de la Cigmău (jud. Hunedoara): *numerus singularium Britannicianorum* (Constantin C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuție la istoria militară a Daciei romane*, București, 2002, p. 129–130); efectivul trupei era de 1000 de oameni, având comandant, la data aceasta, un *tribunus*, ofițer de rang ecvestru (vezi AÉ, 1992, 1487). Dar C. Sentius Iustus, centurion din legiunea V Macedonica, nu era comandantul (*praepositus*) al „numărului” de *Britanniciani*.

Inscripția ne dezvăluie o nouă unitate administrativă: *territorium Lucanum*, deci și un nou toponim (roman), eventual *Luca* (un oraș cu acest nume se afla în Etruria); probabil,

² CIL, III, 1395 (= IDR, III/3, 239). O inscripție în versuri de la Aquae Flavianae (Numidia) (IDRE, II, 456 = AÉ, 1928, 37) menționează un fost centurion (avansat în final *primus pilus*), care își manifestă bucuria de a fi trăit înfrângerea dacilor (*[O]ptavi Dacos tenere caesi, tenui*), precum și de a fi asistat la triumful final (*optavi claros sequi triumphos, factum*). În rândul ultim (5) își exprimă îndeplinirea unei dorințe ciudate: *optavi nudas videre Nymphas, vidi*. Cum toate celelalte dorințe sunt legate de *victoria Dacica*, este posibil ca acest centurion și soldații săi să fi descoperit în Dacia un sanctuar al Nimfelor, unde preotese fecioare oficiau cultul unei (unor) divinități locale (vezi Nimfa cu epitet dacic de la Germisara).

totuși, *Lucanum* este derivat de la un nume, *Lucanus* (cf. *Bassiana*). Misiunea centurionului C. Sentius Iustinus, *agens per territorium Lucanum*, era, probabil, cea de *centurio regionarius* – șeful unei circumscripții polițienești (mai mare peste acei *beneficiarii consularis*, răspândiți prin *stationes*), precum centurionii de la Drobeta (ILD, 841) și Domnești (ILS 1024 = AÉ, 2014, 1090) ori cel de la Horia, din Dobrogea (ISM, V, 239).

1910. APVLVM (?). Coloană de calcar (?) recuperată la Timișoara din comerțul de antichități. \hat{h} = 1,20 m, diam. = 24–38 cm.

Csaba Szabó, Imola Boda, Victor Bunoiu, Călin Timoc, *Notes on a new Mithraic inscription from Dacia*, p. 91–104 (v. *supra*, nr. 1892) (foto, desen).

Invicto
Mythrae
Diosco-
rus Marci
 5 *v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*

Un altar cu o inscripție identică provine de la Apulum: CIL, III, 1113 (= IDR, III/5, 273) – ceea ce confirmă proveniența coloanei.

1911. Buciumi (jud. Sălaj). Bloc de calcar (fragment), 0,28 × 0,12 × 0,18 m (după I. Piso, fragment din baza unei statui imperiale).

Publicare: Eugen Chirilă, Nicolae Gudea, *Castrul roman de la Buciumi*, Zalău, 1972, p. 117, nr. 11; preluată: ILD, 635; recent: Ioan Piso, în *Mensa rotunda epigraphica Napocensis* (v. *supra*, nr. 1892), p. 35–46.

Din castru provine și o o ștampilă tegulară: *COH I AVG*, atribuită, eventual, unei *cohors I Augusta Ituraeorum*, legată de acea enigmatică *[co]h(ors) I [- - -]* din inscripția citată. Datarea acesteia pe timpul lui Hadrian (ILD, 635) este contestată de I. Piso, care propune acum lectura:

[Imp(eratori) Caesari]
[M(arco) Ant(onio) Gordia-]
[no p(io) f(elici)] Aug(usto) [pont(ifici)]
[m(aximo) tr(ibunicia) p(otestate) I?] III im[p(eratori) III]
 5 *[co(n)s(uli) II] pro[co(n)s(uli)]*
[p(atri) p(atriciae) co]h(ors) I [Augus]-
[ta Gordiana]
 [-----?].

Identitatea trupei rămâne, deocamdată, necunoscută.

1912. POROLISSVM (Moigrad, jud. Sălaj). Două fragmente de lespede de calcar care se îmbină. Dimensiuni: 49 × 25 × 6 cm. Litere înalte de 3,5 cm. Ligaturi: în r. 5: posibil V[R]; 7: V+M.

Ioan Piso, Coriolan Horațiu Opreanu, Dan-Augustin Deac, *Das Heiligtum von Porolissum*, ZPE 200, 2016, p. 544–548, fig. 3 – reconstituire posibilă (v. *supra*, nr. 1907).

[Num(ini) Augu]sto e[t]
 [Genio p(ublici) p(ortorii)] Illyric[i]
 [templum] vetustate
 [dilapsu]m a solo
 5 [restit]uit procu[r(ans) ?]
 [..... He]racleon
 [proc(urator) Aug(usti)] n(ostri) cum s[uis]

Inscripția datează după reforma lui Marcus Aurelius, când administrația vămilelor a fost încredințată unui procurator imperial; însă mențiunea *vetustate [dilapsum]* împinge datarea inscripției mai târziu, în timpul lui Septimiu Sever sau Caracalla.

MOESIA INFERIOR

(Dobrogea)
 (nr. 1913–1927)

Bibliografie – Generalități

(nr. 1913–1924)

1913. Cristina-Georgeta Alexandrescu (ed.), *Troesmis. A changing Landscape. Romans and the Others in the Lower Danube Region in the First Century BC – Third Century AD. Proceedings of an International Colloquium Tulcea, 7th–10th of October 2015*, Cluj-Napoca, 2016.

1914. *Moesica et Christiana. Studies in Honour of Professor Alexandru Barnea*, Edited by Adriana Panaite, Romeo Cîrjan and Carol Căpiță, Brăila, 2016. Dintre studiile publicate, reținem pe cele care privesc epigrafia Moesiei:

– Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu, *Divinités attestées dans l'épigraphie du territoire tomitain (Ier–IIIe siècles après. J.-C.)*, p. 33–46;

– Peti Donevski, Radu Ardevan, *Three epigraphic monuments from Durostorum*, p. 47–55;

– Cristina-Georgeta Alexandrescu, *On the funerary altar of Valerius Firmus, veteran of Legio V Macedonica*, in *Troesmis (ISM V, 196)*, p. 57–66;

– Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, Iulia Dumitrache, *Diplômes militaires – carrières équestres: le cas de Flavius Flavianus*, p. 67–74;

– Dan Aparaschivei, *Considerations concerning the child's place in the Roman society between the Danube and the Black Sea*, p. 75–83;

– Ovidiu Țentea, *About the Roman Frontier on the Lower Danube under Trajan*, p. 85–93;

– Adriana Panaite, *Tropaeum Traiani from civitas to municipium, a hypothesis*, p. 163–172;

– Romeo Cîrjan, *The municipal law of Troesmis: preliminary remarks*, p. 289–300;

– Octavian Bounegru, *Les commencements de la flotte mésique*, p. 301–308;

– Constantin C. Petolescu, *Un Dace dans une inscription de Narbonnaise*, p. 339–340; AÉ, 2010, 860 = 2011, 7112.

1915. Victor Cojocaru, *Instituția proxeniei în spațiul pontic – Die Proxenie im Schwarzmeerraum*, Pontica et Mediterranea V, Cluj-Napoca, 2016.

*

1916. Alexandru Avram, Octavian Mitroi, *Un fragment de cadran solaire d'époque impériale découvert à Tomis*, Dacia N.S. 60, 2016, p. 173–182.

Fragment de cadran solar (analemma), descoperit în anul 2013, cu ocazia unor lucrări edilitare în Piața Ovidiu. Dimensiuni: $\hat{h} = 0,195$, $l = 0,385$, $gr = 0,050$ m. Se mai păstrează indicația (abrevieri) a cinci luni latine: [- - -] Ἰού(νιος) Μά(τιος) Ἄπρ(ίλιος) Μάρ(τιος) Φεβ(ρουάιος) [- - -]. Alte cadrane mai provin de la Istria, Tomis, Cumpăna (în teritoriul tomitan) și o localitate necunoscută din Dobrogea.

1917. Alexandru Avram, Traian Cliante, Virgil Lungu, *Neue Inschriften aus Tomis*, ZPE 197, 2016, p. 140–148.

Inscripțiile sunt reproduse în *Supplementum* de inscripții tomitane, publicat de Alexandru Avram, Maria Bărbulescu și Livia Buzoianu, *Inscriptions de Scythie Mineure*, VI.2, București – Paris, 2018, sub numerele 480, 495 și 500.

1918. Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu, *Observation sur la population dans le territoire de Tomis à l'époque romaine IIer–IIIe s.ap. J.-C.*, Ancient West & East 15, 2016, p. 195–212.

1919. Werner Eck, *Die Lex municipalis Troesmensium: Ihr rechtlicher und politisch-sozialer Kontext*, în *Troesmis* (v. *supra*, nr. 1913), p. 33–46 (v. *infra*, nr. 1926).

1920. Werner Eck, Andreas Pangerl, *Neue Diplomata Militaria aus der Zeit von Hadrian und Antoninus Pius*, ActaMN 62(1), 2015, p. 7584.

Trei fragmente de diplome militare: prima de la Hadrian, pentru o singură trupă, *cohors I Lepidiana*, din Moesia Inferior sau Asia; celelalte două de la Antoninus Pius: una pentru trupele din Moesia Inferior (p. 76–79; v. *infra*, nr. 1925), cealaltă pentru trupele din Noricum (p. 79–83).

1921. Florian Matei-Popescu, *Vicus Nov(iodunum) and vicus classicorum. On the Origins of the Municipium Noviodunum*, Ancient West & East 15, 2016, p. 213–222.

1922. Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, *Le témoignage épigraphique des villae en Mésie Inférieure: remarques sur les propriétaires et sur le personnel administratif*, Dacia N.S. 60, 2016, p. 221–226.

1923. Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, recenzie: Emilian Popescu, *Inscriptions de Scythie Mineure*, IV, București – Paris, 2015, Dacia N.S. 60, 2016, p. 335–440. Vezi și CEpR, XXXV, 2015, nr. 1872.

1924. Constantin C. Petolescu, Mihai Popescu, *Une contribution à PIR², P 926: C. Prastina Messalinus*, *Dacia N.S.* 60, 2016, p. 301–306.

O inscripție descoperită la *Sucidava* (AÉ, 1959, 323), provenind, în realitate, de peste Dunăre, de la *Oescus* (prin urmare, o „piatră călătoare”) este atribuită de editori lui C. Prastina Messalinus, atestat prin acest document epigrafic ca guvernator al provinciei *Moesia Inferior* în anul 149 p.Chr.

Inscripții recent descoperite sau revizuite

(nr. 1925–1927)

1925. Diplomă militară (*tabella I*); nu se indică nici locul de descoperire, nici unde se păstrează (!). Fragment de tăbliță de bronz: \hat{h} = 4 cm, l = 3,1 cm; litere înalte de 4 mm.

Werner Eck, Andreas Pangerl, *Neue Diplomata Militaria aus der Zeit von Hadrian und Antoninus Pius*, *ActaMN* 62 (I), 2015, p. 75–84 (v. *supra*, nr. 1920)

Tabella I inus:

[Imp(erator) Caes(ar) divi Hadr]iani f[ilius] di[vi Traiani Parthi-]
[ci nep(os) divi Nervae] pronep(os) T. A[elius Hadria-]
[nus Antoninus] Aug(ustus) Pius p[ont(ifex) max(imus) tribun(icia)]
[potestat(e)---imp(erator)] II co(n)[s(ul) - - - p(ater) p(atriciae)]
5 [equ(itibus) et ped(itibus) qui mi]lit(averunt) in al(is) V [quae app(ellantur)
I Gall(orum)]
[et Pannon(iorum) et I G]allor(um) Atecto[rigiana et I Ves-]
[pasia]na Darda]no(rum) et I Fl(avia) G[aetulo]rum et II His-]
[pan(orum) Arva]c(orum) et coh(ortibus) [X]I I[Bracar. et I]

Tabella I extrinsecus

dimiss(is) hon[esta missione quorum no-]
nin(a) subs[cripta sunt civitatem Roma-]
nam qui eoru[m] non haberent dedit et co-]
nub(ium) cum uxo[ribus quas tunc habuissent]
5 cum est civit[as is data aut cum is quas]
[poste]a duxi[ssent dumtaxat singulas]
[singulis etc.]

Diploma este o copie după o *constitutio* a împăratului Antoninus Pius, pentru cinci *alae* (numele reconstituibile) și 11 *cohortes* (toate pierdute) din armata provinciei *Moesia Inferior*; anul nu mai poate fi precizat.

1926. TROESMIS (Turcoaia, jud. Tulcea). Două table de bronz, ajunse în comerțul internațional de antichități și răscumpărate de statul roman, acum la Muzeul Național de Istorie a României. Una dintre table (A) măsoară 59 × 50 cm și cântărește 18 kg; cealaltă (B) măsoară 67 × 54 cm și cântărește 21 kg.

Werner Eck, *Die lex municipii Troesmensis. Ihre rechtlicher und politisch-sozialer Kontext*, în Cristina-Georgeta Alexandrescu (ed.), *Troesmis. A changing Landscape. Romans*

and the Others in the Lower Danube Region in the First Century BC – Third Century AD. *Proceedings of an International Colloquium Tulcea, 7th–10th of October 2015*, Cluj-Napoca, 2016 (v. *supra*, nr. 1919) p. 33–46; Werner Eck, *Die lex Troesmensium: ein Stadtgesetz für ein municipium civium Romanorum*, ZPE, 200, 2016, p. 566–606.

Tabla A:

k(aput) XI: *de legatis mittendis excusationib(us) omnibusq(ue) accipiendis. Cum legatum unum pluresve rei communis municipum munic(ipii) M(arci) Aurel(i) Antonini Aug(usti) Troesmens(ium) causa aliquo mit-
ti opus erit, cum du(u)mviri i(ure) d(icundo) p(rae)erunt, ambo alterve ad decurion(es)
5 conscriptosve referto. quot legatos et quo mitti quoque die eos exire oporteat; cum ita relatum erit quot legindos (sic) {in} quam in rem quoque die exire oportore (sic) eos, qui legati sunt, dec(uriones) conscriptive censuerint, dum, quot ad <quem> diem quo eund(u)m
legatis sit pertinebit, ita censiri (!) possit non minus quam an-
10 te IIIIM³ (!) quintum i(i)s, qui delegationem ituri erunt, procuratoribus-
ve eorum aut at domum denuntiare⁴ (sic) vel in contione pronun-
tiari, nisi si ea res erit, propter quam sine dilatione exiundum (sic)
sit et erunt, qui extra ordine<m> munere legationis fungi vel-
15 atosq(ue)⁵ eos, qui [t]um munere legationis vice sua fungi debebunt
i(i)sq(ue) aut procuratoribus eorum aut at domum denuntiato
aut in contione pronuntiato, ne minus quam ante diem
quintum, quo die eos EXSIRE⁶ (sic) oportere dec(uriones) conscriptive
censuerint, dum ne quem mittat legatum, qui CVM⁷ (sic) aut
20 proximo anno in eo municipio Ilvir, q(uin)q(uennalis), aedilis, quaestor-
ve sit fuerit neque duoviratus ACTAE⁸ (sic), aedilitatis, quaestu-
reve (sic) actae rationem exposuerit, REDDIRITVE⁹ (sic) et adproba-
verit dec(urionibus) conscriptisve quive pecuniam, quae communis
municipum <eius> municipi(i) sacra sancta religiosa [e]ss[e]t
fueri{n}t¹⁰*

³ Editorul restituie: [d]i[e]m

⁴ Editorul ameliorează *denuntiar* Γ I 7.

⁵ Autorul notează la nota 28: „Vielleicht müsste man hier lesen: *leg| atos* Γ7 (e) = ‘oder die Gesandten, die...’.

⁶ Editorul: *ex{s}ire*.

⁷ Editorul: Γ t 7 um.

⁸ Editorul: *act* Γ i 7. Vezi r. 22.

⁹ Editorul ameliorează: *reddi<de>ritve*.

¹⁰ Autorul remarcă la nota 29: «In der *lex Irnitana* steht an dieser Stelle *esset*».

25 PENIS¹¹ (sic) *se habueri{n}t <quive> rationes negotiave municipum eius municipi(i) gesserit, tractaverit, confecerit neque dum eam pecuniam in commune{m} {eius} municipum eius municipi(i) re(t)-tulerit, rationes reddiderit AVT¹² probaveritque [decurionibus conscriptisve] ...*

Tabla B:

[---cuius, qui ---] *petet patri avove paterno proavove paterni (sic) aut patri, cuius in potestate sit, mino<r>es si{n}t¹³, quam ut eum adlegendum numero dec(urionum) conscriptorumve esse inve eum numer(um) legi oporteat. EVM¹⁴ (sic), qui sacerdotium petet, 5 quo[d] minor ann(orum) XXXV sit, rationem annorum habendam, quae utiq(ue) legis Iuliae de maritandis ordinibus lata<e> kap(ite) VI cauta conprehensaque SVNT¹⁵ (sic), quaeq(ue) utiq(ue) commentari, ex quo lex P(apia) P(opaea) lata est, propositi Cn(aeo) Cinna Magno Vol(eso) Val(erio) {Caeso} <Messalla> co(n)s(ulibus) IIII kal(endas) Iulias kap(ite) XLVIII cauta conprehensaque*
 10 *[es]t et confirmata legis P(apiae) P(opaeae) k(apite) XLIII, conservanda, qui quaeq(ue) comitia habebit, curato. Qui aliter quam hac lege licebit creatus erit, is neque annu(u)s II vir neque q(uin)q(uennalis) neque aedilis neque quaestor neque sacerdos esto. Quique eorum quem scie(n)s d(olo) m(alo) creaverit, is <in> singulas res s(upra) s(criptas) X (milia) n(ummum) munici(pi)bus*
 15 *municipi(i) M(arci) Aureli Antonini et L(uci) Aureli Commodi Aug(usti) Troesm(ensium) d(are) d(amnas) esto eiusque pecuniae deque ea pecunia munici(pi)bus municipi(i) eius, qui volet cuique per hac lege licebit, actio petitio persecutio esto.*

k(aupt) XXVIII: *de munici<pi>bus ad suffragium vocandis custodi- busque ternis ponendis ad singulas cistas, quae suffragiorum causa posit<a>e erunt; item si quis in alia CAVSA¹⁶ (sic) c[uri]a quam sua in- ter custode[s] suffragium tulerit, [uti] valeat, et de poena eius, qui duas pluresve ta[b]jellas in cistam deiecerit: item eius qui falsam rationem ret(t)ulerit. Qui comitia hac lege*
 25 *habebit, is munic[i]p<e>s municipi(i) M(arci) Aureli Antonini et [L(uci)]*

¹¹ Editorul: *pen ꝛ i ꝛ s.*

¹² Editorul: *{aut}*.

¹³ Editorul ameliorează: *mino<r>es si{n}t.*

¹⁴ Editorul: *E<i>u[s].*

¹⁵ Editorul ameliorează: *[es]t.*

¹⁶ Editorul propune: *c ꝛ uri ꝛ a.*

*Aureli Comodi Aug(usti) Troesm(ensium) eosque, quibus in h[oc mu-]
nicipio hac lege suffragi latio erit, curiati[m ad suf-]
fragium ferendum vocat{i}o ita ut convoc[atu uno omnes]
curiae in suffragium voc[et eaeque singula curiae]
30 [i]n singulis consep[tis suffragium per tabellam ferant ---].*

Traducere:

A:

Cap. XI. Despre trimiterea solilor (soliilor) și acceptarea scuzelor.

Atunci când va fi nevoie ca un sol (*legatus*) sau mai mulți să fie trimiși undeva în interesul comunității cetățenilor (*municipes*) municipiului lui Marcus Aurelius Antoninus Augustus al Troesmensilor, după ce *duumviri iure dicundo* vor fi de față, amândoi sau unul, să anunțe pe membrii consiliului municipal (*decuriones conscriptive*), câți soli (*legati*) și unde trebuie a fi trimiși și chiar în care zi trebuie să plece. După ce s-a expus astfel, câți soli, în care chestiune și chiar în care zi trebuie să plece soli, decurionii și *conscripti* să decidă când, câți, în care zi, unde va fi nevoie să fie soli, ca să poată stabili astfel, ca nu mai târziu (*minus* = puțin) (10) de ziua a cincea, aceluia care vor trebui să meargă în delegație, lor sau procuratorilor lor, să li se anunțe sau acasă, sau să se comunice în adunare. Dacă acest lucru nu va fi (se va întâmpla), deoarece fără întârziere trebuie sau va trebui să plece, cei care ar vrea să îndeplinească peste rând (*extra ordinem*) sarcina soliei, să trimită soli (*tot legatos*) în acea problemă în cel mai scurt timp (15) pe acei care cu cheltuiala proprie a legației vor trebui a fi însărcinați, iar lor sau procuratorilor lor sau acasă să li se anunțe sau în adunare să li se comunice, nu mai târziu decât cu cinci zile, în care zi decurionii și *conscripti* au hotărât că trebuie să plece. Ca să nu fie trimis legat acel care atunci sau (20) în anul apropiat este sau va fi în acel municipiu duumvir, quinquenal, edil sau cvestor, dacă nu ar fi prezentat contul (*rationem*) duumviratului îndeplinit, sau nu ar fi prezentat pe cele ale edilității sau cvesturii efectuate și nu li s-ar fi aprobat de către decurioni și *conscripti*; sau care ar avea (ar deține) bani care ar fi sau au fost ai comunității cetățenilor (municipilor) acestui municipiu, sau ar avea ei alte lucruri sacre (sfinte) religioase (25) sau cei care ar fi gestionat, mânuit sau negociat conturile sau afacerile (*negotia*) publice ale cetățenilor acestui municipiu și încă nu ar fi returnat acei bani față de comunitatea cetățenilor acestui municipiu, n-ar fi predat conturile sau nu li s-au aprobat [de către decurioni și *conscripti*...].

B:

[cap. XXVII]. [- - - să vegheze? ca] acel care ar fi sub autoritatea (*cuius in potestate sit*) tatălui, bunicului (*avo paterno*) sau străbunicului (*proavo paterno*), sau ar fi minori, care cere ca el să fie ales în numărul decurionilor sau *conscripti*-lor, să poată fi ales în acel număr, se cuvine a fi ales. Cel care ar cere un sacerdoțiu, (dar) care ar fi mai mic de 35 ani, având rațiunea (socoteala) anilor lui (*eius*) – ceea ce de asemenea este asigurat și cuprins în capitolul VI al *Legii Iulia* date de *maritandis ordinibus*, și care de asemenea în comentariul propus pe când erau consuli Cn(aeus) Cinna Magnus și Vol(esus) Valerius Caesus, cu patru zile înainte de calendele lui iulie (28 iunie, anul 5 p.Ch.), din care provine *Lex Papia Popena* – este asigurat și cuprins în capitolul XLVIII, acela (care prezidează?) și acea *ccomitia* să aibă grijă

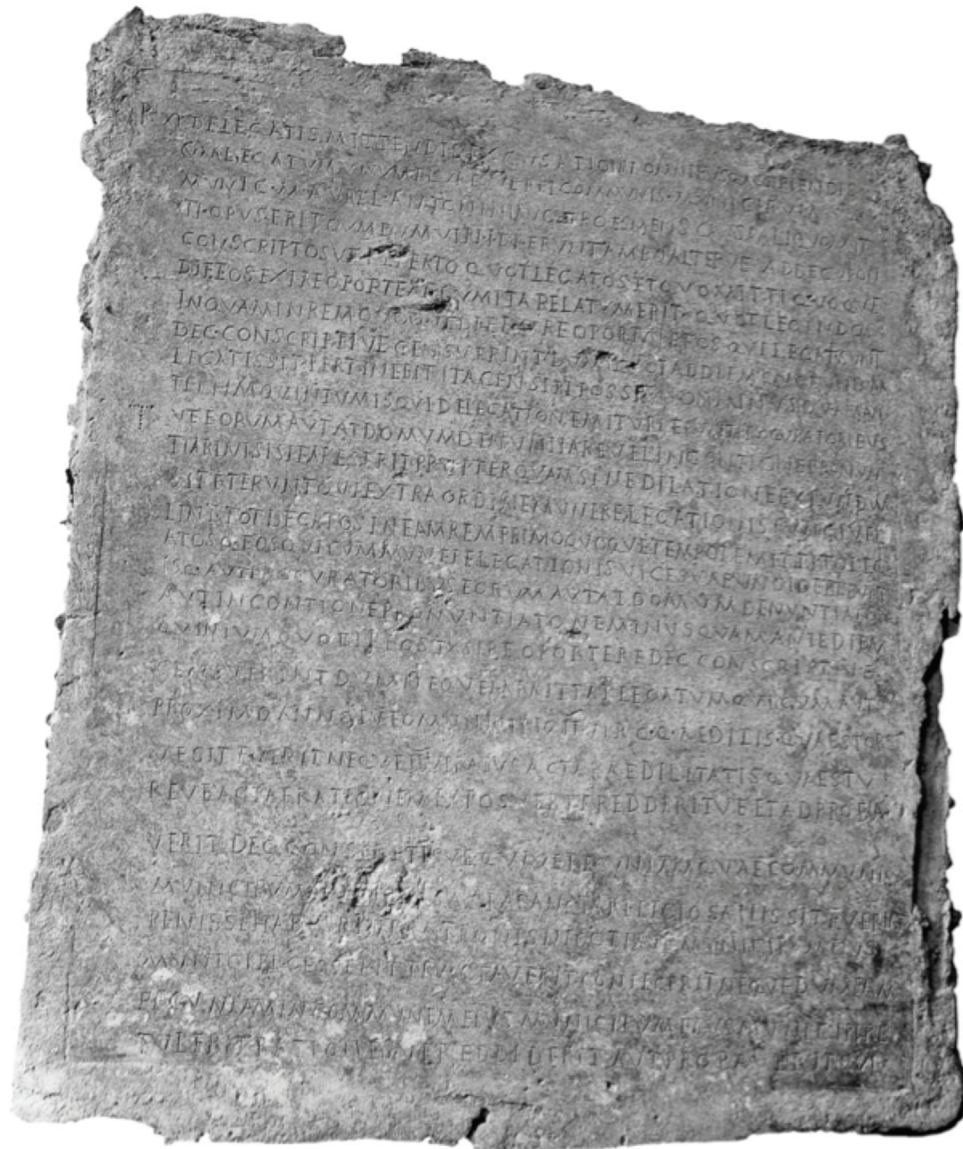

Fig. 3. *Lex municipii Troesmensis*. Tabla A
(foto M. Amarie, MNIR București)

Fig. 4. *Lex municipii Troesmensis*. Tabla B
(foto M. Amarie, MNIR, București)

să fie păstrate. Cel care altfel decât prin această lege își va permite să fie ales, acesta nici *II-vir* annual, nici quinquennial, nici edil, nici cvestor să nu fie. Acela dintre ei care cu bună știință pe cineva l-ar fi creat, acela doar prin dispozițiile (*res*) scrise mai sus să fie condamnat să plătească 10 000 de monede (*nummi*) cetățenilor municipiului lui Marcus Aurelius Antoninus Augustus și Lucius Aurelius Commodus Augustus al Troesmenilor; și acestor bani și despre acei bani, cetățenii municipiului, cine vrea și cui îi este permis prin această lege, să facă sesizare, petiție sau proces, să aibă acest drept.

Cap. XXVIII. Despre cetățenii care trebuie chemați la vot și cei trei custozi care trebuie puși la fiecare cistă, care pentru vot vor fi puse; precum și dacă cineva dintre custozi în altă *curia* decât a sa ar efectua votul, să fie valabil; și de pedeapsa aceluia care două sau mai multe tăblițe ar introduce în cistă, precum și a aceluia care ar face o falsă socoteală.

Cel care prin această lege *Comitia* (25) va avea (va prezida), acela să aibă grijă (*curan teneto*) ca *municipes* (cetățenii) municipiului lui Marcus Aurelius Antoninus și Lucius Aurelius Augustus al Troesmensilor și aceia care vor avea prin această lege *suffragilatio* în acest municipiu, ca să se facă chemate astfel încât *convocato uno* (convocat deodată) să cheme toate curiile la vot și fiecare curie în fiecare *consaepum* (incintă, țarc) să efectueze [votul cu tăblițele...].”

Din această *lex municipii* se păstrează două table: *A*, cuprinzând doar un capitol din lege: *k(aput) XI* (28 de rânduri) și *B*, cu o parte din capitolul XVII (r. 1–18) și o parte din *k(aput) XXVIII* (r. 19–30).

Cea mai importantă știre oferită de această inscripție consistă în indicarea completă a numelui noului oraș roman: pe tabla *A*, r. 3: *munic(ipium) M(arci) Aurel(i) Antonini Aug(usti) Troesmens(ium)*, iar în tabla *B*, r. 15–16 și 25–26: *municipi(um) M(arci) Aureli Antonini et L(uci) Aureli Commodi Aug(usti) Troesm(ensium)*.

Din conținutul legii aflăm despre existența comunității (*commune*) cetățenilor (*municipes*), grupați pe *curiae*. Conducerea orașului era asigurată de obișnuitul *ordo decurionum*, a cărui existență se deduce din mențiunea, în mai multe rânduri, a acelor consilieri, *decuriones conscripti* (*conscripti* erau cei care se adăugau consiliului, probabil acei *ornamentarii*)¹⁷. Cu diferite prilejuri, cetățenii erau convocați de către *Ilviri* (*duumviri*; acești magistrați sunt atestați de inscripțiile de la Troesmis: ISM, V, 163, 164, 187); mai sunt amintiți *q(uin)q(uennales)* (*duumviri quinquennales*: aceștia erau însărcinați, din cinci în cinci ani, cu efectuarea censului; atestări la Troesmis: ISM, V, 155, 158). Din colegiul magistraților mai făceau parte *aedilis* și *quaestor*; toate aceste magistraturi erau anuale. Alături de aceștia erau preoții (*sacerdotes*); vârsta minimă pentru o preoție (publică) era de 35 ani (probabil abia după această vârstă urma accesul la magistraturile municipale).

¹⁷ Membrii consiliului sunt numiți *decuriones conscriptive*, asemeni celor ai Senatului roman: *patres conscripti* (*conscripti* erau senatorii plebei; vezi J. Rougé, *Les institutions romaines*², Paris, 1991, p. 38: „ceux qui ont été ajoutés, les plébéiens”); probabil că unele atribuții reveneau numai decurionilor propriu-ziși. Editorul legii municipiului Traemis traduce cu un termen general: „Mitglieder des Dekurionenrats”; vezi și traducerea legii municipiului Irni din Baetica (*lex Irnitana*) din AÉ, 1986, 333: „décurions ou *conscripti*”.

Pentru vot, duumvirii convocau adunarea cetățenilor (*comitia*), care se strâneau pe *curiae*; pentru vot, fiecare *curia* avea spațiul său (*saepum*: loc împrejmuit, „țarc”), iar votul se făcea cu tăblițe (*tabellae*) care erau introduse într-o *cista*. Incorectitudinea era pedepsită.

1927. NOVIODVNVM. Sarcofag de calcar descoperit în 1990, cu ocazia săpăturilor în necropola romană tumulară de la Noviodunum (Isaccea). Dimensiuni: *arca*: L = 2,34 m, l = 1,15 m, î = 0,85 m; *capacul*: L = 2,35 m, l = 1,18 m, î = 0,58 m. Sarcofagul era etanș, sigilat; în interior, două schelete, fiecare cu câte o monedă, de la Faustina I (anul 141), respectiv Faustina II. Pe latura anterioară a sarcofagului, o *tabula ansata*, cu inscripție. Dimensiunile literelor neindicate. Muzeul de Istorie și Arheologie din Tulcea (inv. nr. 48 406).

Gavrilă Simion, în: *Ensemble funéraire de la nécropole tumulaire de Noviodunum (Isaccea) – avec une expertise de S. Apostolescu, T. Apostolescu, A. Scarlat et V. Zoran*, Dacia N.S. 38–39, 1994–1995, p. 121–149; *Trei piese romane de artă monumentală descoperite la Isaccea, jud. Tulcea*, RMI 60, 1991, 2, p. 3–7; *Sarcofagele romane din muzeul de la Tulcea*, Peuce S.N. 6, 2008, p. 259–261, nr. 8, cu lectura inscripției aparținând lui Alexandru Suceveanu (vezi p. 260, nota 17);

D(is) M(anibus)

Ulpia Iulia vix(it)

an(nis) XL

P(ublius) Aelius Mithres

5 *ark(arius) clas(sis), con(iu)g(i)*

b(ene) m(erenti) f(aciendum) c(uravit)

Cele două nume prezintă un interes aparte. Gentiliul femeii pare a arăta că tatăl său primise cetățenia de la împăratul Traian. Prenumele și gentiliul bărbatului fusese primit, poate, odată cu cetățenia, pe timpul împăratului Hadrian; cognomenul poate indica o origine orientală (vezi Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, *Colonisation in the urban and rural milieu of Noviodunum (Moesia Inferior)*, în Gocha R. Tsetschladze, Alexandru Avram, James Hargrave (eds.), *The Danubian Lands between the Black, Aegean and Adriatic Seas (7th Century BC – 10th Century AD). Proceedings of the Fifth International Congress of Black Sea Antiquities (Belgrade, 17–21 September 2013)*, Oxford, 2015, p. 214–215: „The name of the cashier does not necessarily indicate an eastern origin, but most likely an adhesion to Mithras’ cult”).

Personajul era *ark(arius) clas(sis)*; este vorba de *classis Flavia Moesica*; vezi, în această privință, Florian Matei-Popescu, *The Roman Army in Moesia Inferior*, Bucarest, 2010, p. 245–255; după acest autor (p. 255): „The arcarius classis was the person in charge of the fleet treasury (*arca* / *arka* – in fact the coffer were the money were kept). It is impossible to tell if he was really a fleet soldier or only a freedman in charge with the fleet treasury” (pentru discuție, Florian Matei-Popescu trimite la Yann Le Bohec, *La troisième légion Auguste*, Paris, 1989, p. 194–195).

ABREVIERI

AARMSI – Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
ActaH – Acta Hargitensia, Muzeul Secuiesc al Ciucului, Miercurea-Ciuc
ActaMN – Acta Musei Napocensis, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău
AÉ – l'Année Épigraphique, Paris
AEM – Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Viena
AIIA Cluj – Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca
AIIA Iași – Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași
AIESÉE – Association Internationale des Études du Sud-Est Européen
Aluta – Aluta. Studii și Comunicări, Muzeul Județean Covasna, Sf. Gheorghe
AnB – Analele Banatului, S.N. Arheologie – Istorie, Muzeul Național al Banatului, Timișoara
Ancient West & East – Ancient West & East, Leiden
Antaeus – Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
Antichità Altoadriatiche – Antichità Altoadriatiche, Centro di Antichità Altoadriatiche, Casa Bertoli, Aquileia
Apulum – Apulum. Acta Musei Apulensis, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Archaeus – Archaeus. Études d'Histoire des Religions, București
ArchAnz – Archäologischer Anzeiger, Berlin
ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchÉrt – Archaeologiai Értesítő, Budapesta
ArchKorr – Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
Argesis – Argesis, Muzeul Județean Argeș, Pitești
ArheologijaKiev – Arheologija. Institut Arheologii, Kiev
ArhMold – Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie, Iași
ArhVestnik – Arheološki Vestnik, Ljubljana
Balcanoslavica – Balcanoslavica, PRI Institute for Paleoslavlic culture, Prilep
BAR IntSer – British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
BerRGK – Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main – Berlin
BiblThrac – Bibliotheca Thracologica, București
BMA – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț
BMJT – Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Alexandria
BMMN – Buletinul Muzeului Militar Național, București
BSNR – Buletinul Societății Numismatice Române, București
București – București. Materiale de Istorie și Muzeografie, Muzeul de Istorie a Municipiului București
BulBOR – Buletinul Bisericii Ortodoxe Române, București
Buridava – Buridava, Muzeul Județean Vâlcea, Râmnicu Vâlcea
CA – Cercetări Arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București
CAB – Cercetări Arheologice în București, Muzeul Municipiului București
Caiete ARA – Caiete ARA. Arhitectură, Restaurare, Arheologie. Asociația ARA, București

SCIVA, tomul 68, nr. 1–4, București, 2017, p. 343–345

- Castrum – Castrum. Castrum Bene Egyesület, Budapesta
- CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
- CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Muzeul Dunării de Jos, Călărași
- CEpR – C.C. Petolescu, *Cronica Epigrafică a României*, SCIVA, București
- CIGD – L. Ruscu, *Corpus Inscriptionum Graecarum Dacicarum*, Debrecen, 2003
- CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863–
- Classica et Christiana – Classica et Christiana, Centrul de Studii Clasice și Creștine al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, Iași
- CN – Cercetări Numismatice, Muzeul Național de Istorie a României, București
- Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; N.S. (nouvelle série); Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
- Documenta Praehistorica – Documenta Praehistorica, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Archaeology
- ÉBpB – Etudes byzantines et postbyzantines, București
- EphemNap – Ephemeris Napocensis, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
- ÉtBalk – Etudes Balkaniques, Sofia
- FolArch – Folia Archaeologica, Budapest
- Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
- Historia Urbana – Historia Urbana. Comisia de Istorie a Orașelor din România, Sibiu
- Historica – Historica, Centrul de Istorie, Filologie și Etnografie din Craiova
- IDR – *Inscripțiile Daciei Romane*, București
- IDRE – Constantin C. Petolescu, *Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie I-II*, București, 1996–2000
- ILB – B. Gerov, *Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae*, Sofia, 1989
- ILD – C.C. Petolescu, *Inscripții latine din Dacia*, București, 2005
- IntArch – Internationale Archäologie, Rahden
- Isis – Isis, University of Chicago Press, Chicago
- ISM – *Inscriptiones Scythiae Minoris*, București
- IzvestijaVarna / ИзвестияВарна – Izvestija na Narodnija Muzej, Varna / Известия на народния музей, Варна
- JAHA – Journal of Ancient History and Archaeology, Cluj-Napoca
- JAR – Journal of Anthropological Research, University of Chicago Press, Chicago
- JbDAI – Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
- JbRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
- JRS – Journal of Roman Studies, Londra
- JSA – Journal of Social Archaeology, SAGE Publications, Newbury Park
- Marisia – Marisia. Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș
- MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
- MFMÉ - StudArch – A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. Móra Ferenc Múzeum, Studia Archaeologica, Szeged
- Mousaios – Mousaios, Muzeul Județean Buzău, Buzău
- MuzNaț – Muzeul Național, Muzeul Național de Istorie a României, București
- Oltenia – Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
- PAS – Prähistorische Archäologie Südosteuropa, Berlin
- PBF – Prähistorische Bronzefunde, München – Stuttgart
- Peuce – Peuce, Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
- Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța

- PraceMat – Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna, Łódź
- PZ – Praehistorische Zeitschrift, Leipzig – Berlin
- RadVM – Rad Vojvodjanskih Muzeja, Novi Sad
- RE – G. Wissowa (ed.), *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, 1893–1997
- RÉSEE – Revue des Études Sud-Est Européennes, București
- RevMuz – Revista Muzeelor, București
- RGZM – Barbara Pferdehirt, *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz, 2004
- RHSEE – Revue Historique du Sud-Est Européen, București
- RIAF – Revista de Istorie, Arheologie și Filologie, București
- RMI – Revista Monumentelor Istorice, Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, București
- SBS – Studies in Byzantine Sigillography, Dumbarton Oaks, Washington D.C.
- SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
- SCN – Studii și Cercetări de Numismatică, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
- Scripta Valachica – Scripta Valachica, Târgoviște
- SEG – *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Leiden, 1923–
- Situla – Situla. Dissertationes Musei Nationalis Sloveniae, Ljubljana
- SlovArch – Slovenská Archeológia, Nitra
- SMMIM – Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară, Muzeul Militar, București
- SP – Studii de Preistorie, Asociația Română de Arheologie, București
- Starinar – Starinar, Belgrad
- Suceava – Suceava. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei, Suceava
- Századvég – Századvég Társadalomtudományi Folyóirat. Századvég Alapítvány (Századvég Foundation), Budapesta
- Székelyföld – Székelyföld, Magyar Művészeti Akadémia, Miercurea Ciuc
- TD – Thraco-Dacica, București
- Tibiscus – Tibiscus. Muzeul Național al Banatului, Timișoara
- Tyche – Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
- Valachica – Valachica. Chronica Valachica. Studii și materiale de istorie, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște
- VjesnikZagreb – Vjesnik Arheoloskog Muzeja u Zagrebu, Zagreb
- Zalai Múzeum – Zalai Múzeum, Zalaegerszeg
- ZborRadBeograd – Zbornik Radova Vizantinoški Institut, Belgrad
- Ziridava – Ziridava. Studia Archaeologica, Muzeul Județean Arad
- ZPE – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

